

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת פסחים - פרק עשירי

הלכות קידוש והבדלה

סוגיה יח: הבדלה בתפילה והבדלה על הכוס

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה יח: הבדלה בתפילה והבדלה על הכוס

***

רקע¹

הגמ' לומדת מהברייתא "הנכנס לביתו במוצאי שבת" שבע הלכות, וההלכה הראשונה היא שהמבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס². דין זה אינו נידון במסכתנו אלא במסכת ברכות [לג.], ולכן נלמד את סוגיית הגמ' שם.

מקורות

א. ברכות לג. משנה

לג.-לג: "רבי עקיבא אומר אומרה ברכה רביעית כו'... ותתן לנו וכו'"

ב. רי"ף ברכות כג: "גמ' אמר ר' חייא בר אבא אנשי... דתקינן מרגניתא בבבל ותודיענו"

תלמידי רבינו יונה ברכות כג: ד"ה רבי, גמ' המבדיל, טעה

ג. רא"ש ברכות פ"ד סי' טו

ד. רא"ה ברכות ד"ה בעא מיניה מרב ששת

רשב"א ברכות ד"ה טעה בזו ובזו

ה. רשב"א ברכות ד"ה אטו

ו. רמב"ם הל' תפילה פ"ב הי"ב; פ"י הי"ד וכסף משנה ד"ה טעה

ז. שו"ע סי' רצד סע' א-ב, ומשנה ברורה

רא"ה ד"ה בעא מיניה מרב ששת

בעא מיניה מרב ששת טעה בזו ובזו מהו. פירוש כשאכל ולא הבדיל, דאף על גב דקיימא לן טעם מקדש טעם מבדיל מכל מקום מצותה מן המוכרח עד שלא יטעום כלל, וכיון שזה טעה בתפלה שלא הזכיר אותה כלל וטעה שלא הזכירה בכוס כראוי איכא למיבעי מאי הוי עלה, ואמרינן דטעה בזה ובזה חוזר לראש, פירוש וחוזר ומתפלל ואומר הבדלה בתפלה ואחר כך מבדיל על הכוס. והוא הדין אם קדם והבדיל על הכוס וחוזר ומתפלל ומבדיל בתפלתו.

רשב"א ד"ה טעה בזו ובזו

טעה בזו ובזו. פירוש כגון שלא הבדיל בתפלה ואכל או עשה מלאכה קודם שהבדיל על הכוס, דכיון שטעה אפילו בכוס והוא צריך לחזור ולשלם הרי הוא חוזר לכסדרן, וסימן לדבר [ב"ב צד.] אם בא לנפות מנפה את כולו.

¹ בזמן הבדלה נעסוק בדף קז. [לקמן סוגיה מז עמ' 184].

² בדין השני, ברכה טעונה כוס, עסקנו בתורת אמך ברכות [ח"ב סוגיה עז עמ' 337], בדינים השלישי והרביעי, כוס של ברכה צריכה שיעור והמברך צריך שיטעום, נעסוק לקמן [סוגיה מט עמ' 193]. בדין החמישי, טעמו פגמו, נעסוק לקמן [סוגיה מב עמ' 166]. בדין הששי, טעם מבדיל, נעסוק לקמן [סוגיה מו עמ' 182], ובדין השביעי, אמירת שתי קדושות על כוס אחת, עסקנו לעיל [סוגיה לא עמ' 124].

רשב"א ד"ה אטו

אטו כל השנה כולה מי עבדינן כרבי עקיבא דהשתא ניקום ונעביד. כתב רבינו האי גאון ז"ל ואמרו שבארץ ישראל עדיין חותמין אותה ברכה רביעית בפני עצמה. ומיהו אנן הא תקינו לן רב ושמואל מרגניתא בבבל ותודיענו.

הסבר הסוגיה

אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות, בתחלה קבעוה בתפלה, העשירו - קבעוה על הכוס, חזרו והענו - קבעוה בתפלה, והם אמרו: המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס. [גמ' ברכות לג.]

הגמ' אומרת שמצות הבדלה עברה גלגולים אחדים. בתחילה תיקנו אותה בתפילה, כשהעשירו - קבעו אותה על הכוס, כשחזרו והענו - תיקנו שיאמרו אותה בתפילה, והחכמים שתיקנו זאת תיקנו שצריך לומר הבדלה גם בתפילה וגם על הכוס, כלומר שמי שיש לו יין יבדיל פעמיים. מהמשך הגמ' עולה שחכמים נחלקו בדין הבדלה: ר' אחא אריכא אימץ את התקנה המקורית, שמבדילים פעם אחת בלבד, וסבר שעיקר ההבדלה היא בתפילה. רבה, רב יוסף ורבא אימצו את התקנה המאוחרת שמבדילים פעמיים, גם בתפילה וגם על הכוס.

שיטת ר' אחא אריכא, שמבדילים פעם אחת בלבד, ברורה, יש מצוה להבדיל וניתן לקיים מצוה זו או בהבדלה בתפילה או בהבדלה על הכוס, ועל כן המבדיל פעמיים מברך ברכה שאינה צריכה. אך שיטת רבא, שמבדילים גם בתפילה וגם על הכוס, צריכה תלמוד, מדוע להבדיל פעמיים?

רבא לומד את הדין שיש להבדיל פעמיים מקידוש, כמו שבקידוש מקדש גם בתפילה וגם על הכוס, כך גם בהבדלה מבדיל גם בתפילה וגם על הכוס. עולה מדברי רבא, שבקידוש אין מחלוקת וכולי עלמא מודים שמקדשים פעמיים, ורק בהבדלה יש מחלוקת אם מבדילים פעם אחת או פעמיים. גם דין זה צריך תלמוד, מה ההבדל בין קידוש לבין הבדלה?

דין נוסף המובא בגמ' וצריך תלמוד הוא "טעה בזה ובזה - חוזר לראש". "טעה בזה" - בהבדלה בתפילה, "ובזה" - בהבדלה על הכוס, "חוזר לראש" - חוזר ומתפלל ואומר הבדלה בתפילה. קל להבין את כוונת הגמ' באומרה "טעה בזה" שהתפלל ושכח הבדלה, אבל מה כוונתה באומרה "ובזה" - כיצד ניתן לטעות בהבדלה על הכוס? אם שכח להבדיל - שיבדיל כעת, מדוע לחזור ולהתפלל? מסבירים הראשונים³ [תלמידי רבינו יונה (ברכות כג: ד"ה טעה), רשב"א (ברכות ד"ה טעה) וראשונים נוספים] שכוונת הגמ' היא שהוא טעה ואכל לפני שהבדיל על הכוס. דין זה קשה להבנה - שוכח להבדיל בתפילה אינו צריך לחזור ולהתפלל ויכול להבדיל על הכוס, ואף שוכח ואוכל לפני הבדלה יכול להבדיל על הכוס לאחר אכילתו; מדוע כששניהם מצטרפים, גם שוכח להבדיל בתפילה וגם אכל לפני הבדלה על הכוס, יש לחזור לראש ולהבדיל בתפילה?

³ הרמב"ם משמיט דין זה, וצריך עיון מדוע. המאירי [ברכות ד"ה טעה בזה ובזה] והאור זרוע [ח"ב סי' צא] מסבירים אחרת את דברי הגמ' [הסבר האור זרוע מובא לקמן עמ' 210].

הרא"ה [ברכות ד"ה בעא מיניה] מתייחס לשאלה האחרונה ומסביר: "וכיון שזה טעה בתפילה שלא הזכיר אותה כלל וטעה שלא הזכירה בכוס כראוי איכא למיבעי מאי הוי עלה" - כיוון שלא הזכיר הבדלה כדינה, שהרי בתפילה לא הזכיר, ועל הכוס לא הזכיר כראוי שהרי אכל לפניו, חוזר ואומר הבדלה גם בתפילה וגם על הכוס. דברי הרא"ה מתבארים לפי דברי הגרי"ד סולוביצ'יק [שעורים לזכר אבא מרי ח"ב עמ' קכ-קכג] שהובאו לעיל [עמ' 99 (עיין שם הע' 2)]. מסביר הגרי"ד שבשבת יש שתי קדושות - קדושה לעניין שביתה ממלאכה וקדושה לעניין כבוד שבת ועונגה. כנגד שתי הקדושות הללו תיקנו חכמים שני קידושים ושתי הבדלות. בקידוש ובהבדלה בתפילה אנו מציינים את קדושת השבת לעניין איסור מלאכה, ובקידוש ובהבדלה על הכוס אנו מציינים את קדושת השבת לעניין מצות עונג שבת. לכן, לפני שקידש על הכוס והגדיר את סעודתו סעודת שבת, אסור באכילה של שבת, ולפני שהבדיל על הכוס וקבע שסיים את סעודתו השבת, אסור באכילה של חול.

ניתן להבין שהבדלה מקבילה לקידוש ושניהם מאפיינים את טיב קדושות השבת, אך ניתן לומר שמצות הבדלה שונה במהותה ממצות קידוש. הקידוש מיועד לאפיין את קדושת השבת ולכן הוא אמור להתייחס לקדושות השונות של השבת. הבדלה, כשמה כן היא, מיועדת לציין את ההבדל בין קודש לחול ולכן אין בה התייחסות לטיב הקדושות. משום כך כולי עלמא מודים שיש לקדש פעמיים, ואילו בהבדלה יש מחלוקת אם די בהבדלה אחת בלבד.⁴

על פי הבנה זו מתבארים היטב דברי הרא"ה. לכתחילה יש לקדש ולהבדיל פעמיים כדי לציין את קדושת השבת גם לעניין שביתה ממלאכה וגם לעניין כבוד השבת ועינוגה. בדיעבד ניתן להסתפק בהבדלה אחת בלבד, ולכן אם שכח להבדיל בתפילה אינו חוזר על תפילתו, שהרי יכול להבדיל הבדלה כתיקנה על הכוס. אך אם שכח להבדיל בתפילה וגם שכח ואכל קודם הבדלה, הוא לא ציין את קדושת השבת לעניין איסור מלאכה, שהרי לא הבדיל בתפילה, וגם לא ציין כהלכה את קדושת השבת לעניין כבוד השבת ועינוגה, שהרי אכל סעודת חול לפני שהבדיל בין אכילה של שבת לאכילה של חול - לכן צריך לחזור ולהבדיל בתפילה כדי לקיים לפחות הבדלה אחת כתיקנה.⁵

הרא"ש [ברכות פ"ד ס' טו] כותב בשם בעל הלכות גדולות, שאדם שאין לו יין ושכח לומר הבדלה בתפילה, צריך לחזור ולהתפלל. שיטת בעל הלכות גדולות ברורה, שהרי הגמ' מסבירה שאין חוזרים ומתפללים מפני שאומרים הבדלה על הכוס, וממילא אדם שאין לו כוס צריך לחזור ולהתפלל. מהרמב"ם משמע שהוא חולק על בעל הלכות גדולות. הרמב"ם [הל' תפילה פ"י ה"ד] פוסק: "טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת משלים תפלתו ואינו צריך לחזור", ומשמע את נימוק הגמ' ואינו מתייחס לדינו של בה"ג. נראה להסביר שהרמב"ם

⁴ הבחנה זו נכונה אף אם מצות הבדלה מהתורה [עיין סוגיה כד עמ' 87], שהרי החיוב להבדיל ולקדש גם בתפילה וגם על הכוס הוא מדרבנן, ויש מקום לומר שחכמים תיקנו חיוב זה בקידוש ולא תקנוהו בהבדלה.

⁵ הרשב"א [ד"ה טעה בזו ובזו] מפרש שאף אם עשה מלאכה לפני הבדלה על הכוס חוזר ומתפלל, מוכח שלא הבין כהבנת הגרי"ד. הבנת הגרי"ד מדויקת מלשון הרא"ה: "שלא הזכירה בכוס כראוי" משמע שהחסרון הוא בכוס, ומלאכה לפני הבדלה אינה חסרון בכוס.

סובר שלפי התקנה המקורית שמבדילים רק בתפילה, השוכח להבדיל חייב לחזור על תפילתו, אך כשחכמים תיקנו להבדיל על הכוס הם הפקיעו את מצות הבדלה מתפילה, ולכן אף כשאין לו יין אינו חייב לחזור ולהבדיל בתפילתו.

הגמ' [לג:]: דנה בדין הבדלה בתפילה ביום טוב שחל אחר השבת, ומסקנתה היא שאומרים הבדלה בברכת קדושת היום כתקנת רב ושמואל ש"תקינו לן מרגניתא בבבל". נראה להסביר שללא תקנת רב ושמואל לא היה ניתן להבדיל בקדושת היום מפני שהבדלה מציינת את היום כיום חול וקדושת היום מציינת את היום כמועד ושני דברים אלו סותרים זה את זה. רב ושמואל תיקנו מרגניתא, נוסח מיוחד המציין את קדושת המועד ומבדיל בין קדושת השבת לבין קדושת המועד.

סיכום

הגמ' דנה אם מבדילים פעם אחת בלבד או שמבדילים פעמיים, ומסיקה שמבדילים פעמיים, גם בתפילה וגם על הכוס. מסביר הגר"ד סולוביצ'יק שמקדשים ומבדילים פעמיים מפאת הקדושה הכפולה של השבת - מקדשים ומבדילים בתפילה כדי לציין את קדושת השבת באיסור מלאכה, ומקדשים ומבדילים על הכוס כדי לציין את קדושת השבת הבאה לידי ביטוי בחיוב לענג את השבת ולכבדה.

הלכה

השו"ע [סי' רצד סע' א] פוסק שמבדילים בתפילה, ואם טעה ולא הבדיל בתפילה, משלים תפילתו ואינו חוזר. אמנם אם שכח להבדיל בתפילה וטעם לפני הבדלה, חוזר ומבדיל בתפילה⁶. הביאור הלכה [ד"ה ואם טעם] פוסק שאם עשה מלאכה לפני הבדלה אינו חוזר ומתפלל. השו"ע [סע' ב] פוסק כבעל הלכות גדולות, שאדם שאין לו יין במוצאי שבת ולא יהיה לו יין גם ביום ראשון, חוזר ומבדיל בתפילה. המגן אברהם [סק"ג. מובא במשנה ברורה סק"ו] מוסיף שאם נזכר לפני ברכת "שמע קולנו", אינו חוזר, אלא מבדיל בברכת "שמע קולנו". הרדב"ז [ח"א סי' שסא] סובר שהשוכח תפילת ערבית במוצאי שבת מתפלל שחרית שתיים ואינו מבדיל בהן. המגן אברהם [סק"א] חולק ולדעתו עיקר התקנה היא להבדיל בתפילה, ולכן מזכיר בתפילת התשלומין שמתפלל בשחרית. המשנה ברורה [סק"ב] מכריע שאם הבדיל על הכוס במוצאי שבת אינו מבדיל בתפילה שמתפלל בשחרית, ואם לא הבדיל על הכוס במוצאי שבת, מבדיל בתפילת התשלומין. רבי עקיבא איגר [שם אות א] והגר"ח סולוביצ'יק [ח"י הגר"ח השלם ברכות אות ב] סוברים שמבדיל בתפילת שחרית.

⁶ הפרי מגדים [משבצות זהב סק"ב] מסתפק אם הדין שטעה בזה ובוזה נאמר אף לאחר שכבר הבדיל על הכוס, או רק כשעדיין לא הבדיל [ברא"ה מפורש שאף במקרה כזה חוזר ומתפלל]. מספקו משמע שהוא הבין את הדין שלא כהבנת הגר"ד. הביאור הלכה [ד"ה צריך לחזור] מביא את הפרי מגדים ומציין שדרך החיים חלק עליו. במשנה ברורה הוא לא הביא ספק זה, משמע שלא חשש לו להלכה.